

Інформаційне забезпечення функціонування ризик-менеджменту складається з різного роду і видів інформації: статистичної, економічної, комерційної, фінансової та т.п.

Таким чином, управління інвестиційним ризиком – це динамічний процес зі зворотнім зв'язком, при якому прийняті рішення вимагають періодичного перегляду та аналізу. Тому інвестор повинен проводити періодичний моніторинг нових проблем, так як в процесі здійснення інвестиційної діяльності та зміни інформаційного контуру, проблеми змінюються, а це веде за собою прийняття інших управлінських рішень.

УДК 368.54

О.М. Лобова, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ

У статті розкрито місце сільськогосподарського страхування та його роль в економіці держави. Визначено та охарактеризовано основні види сільськогосподарського страхування та ризики, з якими стикається сільськогосподарський виробник в процесі своєї діяльності. Обґрунтовано необхідність страхового захисту сільськогосподарських виробників за допомогою механізмів страхування.

Ключові слова: сільськогосподарське страхування, ризики сільськогосподарського виробника.

В статті раскрыто место сельскохозяйственного страхования и его роль в экономике государства. Определено и охарактеризованы основные виды сельскохозяйственного страхования и риски, с которыми сталкивается сельскохозяйственный производитель в процессе своей деятельности. Обоснована необходимость страховой защиты сельскохозяйственных производителей с помощью механизмов страхования.

Ключевые слова: сельскохозяйственное страхование, риски сельскохозяйственного производителя.

The place of agricultural insurance and its role in the economy is explored in this article. The main types of agricultural insurance and the risks faced by the farmer's activities are identified and described. The necessity of insurance protection of farmers with help of insurance mechanisms are grounded.

Keywords: agricultural insurance, risks of agricultural producer.

Ведення підприємницької діяльності об'єктивно пов'язано з необхідністю прийняття управлінських рішень в умовах ризику і невизначеності. В агропромисловому виробництві ризикове середовище має свою специфіку, особливо рослинництво, де результати безпосередньо залежать від впливу природно-кліматичних умов. Все це вимагає від сільськогосподарських підприємців поглибленого вивчення ризиків, які впливають на одержання кінцевого результату, з метою вибору оптимального методу управління ними.

Світовий досвід визначає страхування як одним з найефективніших методів управління ризиками. Високий ступінь ризиків агропромислового виробництва і низький рівень розвитку сільськогосподарського страхування є основними чинниками, які актуалізують необхідність сільськогосподарського страхування.

Питанням теорії та практики страхування та сільськогосподарського страхування були присвячені праці таких українських вчених: В.Д. Базилевич, В.В. Вітлінський, К.Г.Воблий, Н.М.Внукова, В.І. Грушко, М.Я. Дем'яненко, М.С.Клапків, С.А.Навроцький, С.І.Наконечний, С.С. Осадець, Р.В.Пікус, Я.П. Шумелда, О.І. Ястремський, а також зарубіжних авторів: І.Балабанов, Д. Баббела, А.Вільямс, В.Гроуз, В.Глущенко, Д.Діксон, К.Ерроу, Ю.Журавльов, К.Пфайффер, В.Смирнов, К.Турбіна, Я.Хеймес, В.Шахов, Р.Юлдашев та інших вчених-економістів.

Страхування сільськогосподарського виробництва може сформувати мінімальний захист сільськогосподарського товаровиробника в умовах невизначеності в отриманні запланованого врожаю в обмін на фіксовану суму – страхові платежі.

Страхування дозволяє зменшити залежність сільськогосподарського товаровиробника від негативних наслідків роботи фактору випадковості, оскільки воно є основним методом компенсації збитку. Проте страхування компенсує можливі збитки (повністю або частково) у грошовій формі, але не відшкодовує втрачені то-

1. Солабуто Н.В., Дорогавцев С.В. Обзор моделей управления рисками // Финансовый менеджмент в страховой компании. – 2007. – №1. – Справочно-правовая система "Гарант Платформа F1": по состоянию на 28.10.2007г. 2. Андреева Л. Ю. Российский страховой рынок в системе мирового страхового хозяйства / Л. Ю. Андреева. – Ростов н/Д: Изд-во НМЦ "Логос", 2004. – с. 95. 3. http://www.pravo.vuzlib.net/book_z353_page_37.html. 4. Шарп У. Ф. Инвестиции: Пер с англ. / У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. В. Бэйли. – М.: ИНФРА-М, 1997. – XII – 1024 с. 5. Оптнер Ст. Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем / Ст. Л. Оптнер. – М.: Изд-во "Советское радио", 1969. – 216 с. <http://www.intuit.ru/department/expert/intsys/5/3.html>

Надійшла до редколегії 08.02.11

варно-матеріальні цінності, тобто не може повністю усунути порушення процесу відтворення. Ресурси для покриття втрат підприємницької фірми отримують від страхових організацій швидше, ніж з будь-якого іншого джерела, за винятком ресурсів усередині самого бізнесу.

Сільськогосподарське страхування є специфічним класом страхування, яке об'єднує декілька підгалузей. Виділення сільськогосподарського страхування в окремий клас здійснюється за принципами формування комплексних видів страхування. До таких видів відносяться морське, космічне, авіаційне, медичне тощо.

Сільськогосподарське страхування розгалужене поняття і до його складу входить багато різних видів страхування як майнових так і відповідальності. Тому воно є підгалуззю як майнового страхування так і страхування відповідальності (рис. 1), які, у свою чергу, виступають субкатегоріями страхування.

Відповідно, сільськогосподарське страхування, перебуваючи в субпідрядному зв'язку з даними галузями страхування, має ті ж ознаки і функції, якими володіє категорія страхування.

Отже, ґрунтуючись на визначенні категорії "страхування" можна сказати, що сільськогосподарське страхування – це насамперед система економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де з одного боку виступають страховики – фінансово-кредитні установи, а з іншого – страхувальники – сільськогосподарські підприємства, орендарі, селянські(фермерські) господарства, які за певну плату передають свої ризики майнових, фінансових втрат в сільськогосподарській діяльності з метою отримання відшкодування при настанні страхового випадку. Сільськогосподарське страхування характеризується комплексністю, оскільки включає в себе страхування врожаю культур та багаторічних насаджень, тварин, машин, будинків, транспортних засобів, насіння, готової продукції, відповідальності товаровиробника та ін. Все це являється об'єктами сільськогосподарського страху-

вання. Від багатьох інших об'єктів майнового страхування їх відрізняє зв'язок з живою природою. Тварини, хоч і відносяться до категорії майна, за своєю суттю є

живими істотами. Посіви сільськогосподарських культур також є посівами тільки внаслідок того, що мають біологічний зв'язок із землею.

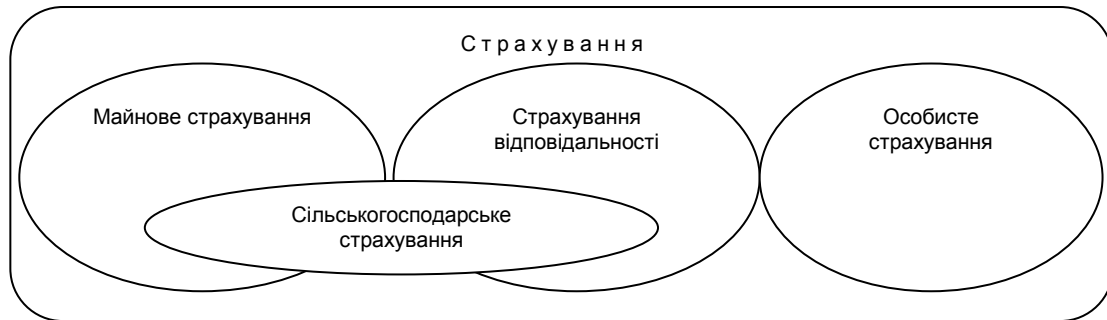

Рис.1. Місце сільськогосподарського страхування в загальній системі страхування*

*Розроблено автором.

Галузева ознака проведення страхових операцій значною мірою зумовила визначення назви – сільськогосподарське. І у вітчизняній, і в зарубіжній страховій практиці він міг позначати клас (або специфічну підгалузь) страхування, який виділявся відповідно до певних ознак. Складність визначення класифікаційних ознак не дозволила багатьом авторам включити термін "сільськогосподарське страхування" в сучасні термінологічні страхові словники. Дійсно, тільки галузева спрямованість аграрного виробництва не може лежати в основі класифікації. Особисте страхування сільськогосподарських товаровиробників, наприклад, ніколи не включалося в термін "сільськогосподарське страхування". На наш погляд, є доцільним включити види особистого страхування, які стосуються сільськогосподарських підприємців, до страхування підприємницьких ризиків. Особисте страхування підприємця сільськогосподарської галузі це необхідна умова ефективного функціонування підприємства. Даний вид страхування буде запорукою того, що в разі якогонебудь нещасного випадку, сільськогосподарське виробництво не зупиниться і не понесе втрат.

Підприємницький ризик сільськогосподарського товаровиробника набагато вище, ніж та ж категорія ризику в промисловості. Він обумовлений набагато більшим обсягом об'єктивних ризикових обставин, що залежать від стихійних сил природи. Причому мистецтво протистояння природному середовищу в значній мірі залежить від того, як на суб'єктивному плані будуть вирішуватися проблеми самого сільськогосподарського виробництва, його ефективності і продуктивності. До підприємницьких ризиків можна віднести фінансові, кредитні ризики, відповідальність за настання яких покладена на підприємця, і якщо він не здатен покрити дані ризики, то і все сільськогосподарське підприємство понесе збитки.

При визначенні місця сільськогосподарського страхування, було б доцільним визначити види саме сільськогосподарського страхування. Оскільки було сказано, що сільськогосподарське страхування є підкатегорією двох підгалузей страхування, то й пропонується виділити наступні види сільськогосподарського страхування в залежності від галузі страхування до яких вони належать (рис.2).

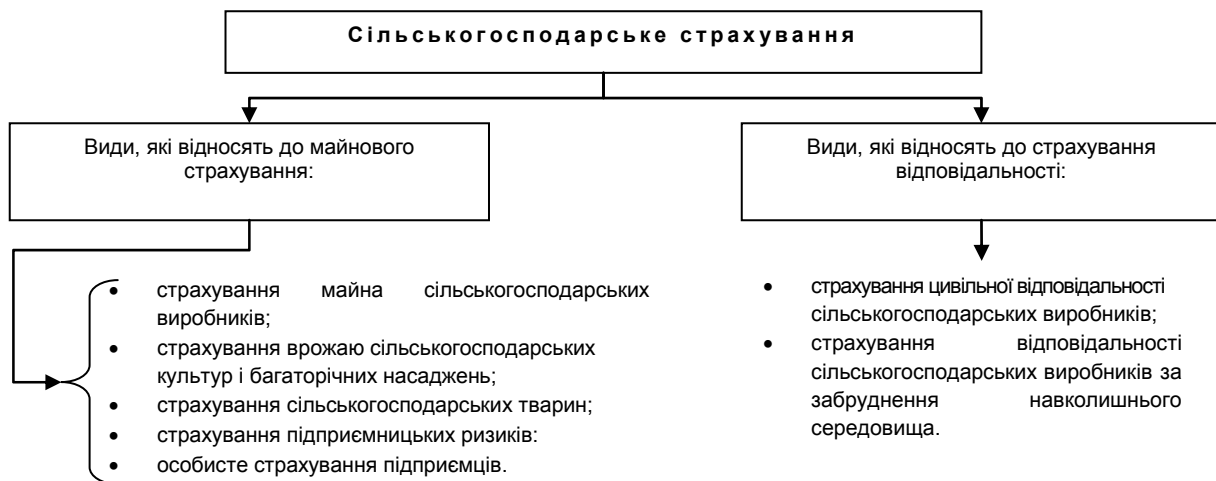

Рис.2. Види сільськогосподарського страхування*

*Розроблено автором.

Однією з ознак страхування є перерозподіл збитку, як між територіальними одиницями, так і в часі. Проведення сільськогосподарського страхування від ризиків природно-кліматичного характеру можливе лише при дотриманні цієї умови. При страхуванні сільськогосподарських культур дуже важливим є охоплення

великої території в різних регіонах країни, тому що збитки, що виникли внаслідок несприятливих кліматичних подій в одних регіонах, можна компенсувати за рахунок страхових премій, які надійшли зі сприятливих за кліматичними умовами регіонів країни. При страхуванні тварин потрібен розподіл збитку між територіа-

льними одиницями, наприклад, у випадку поширення інфекційних захворювань.

У публікаціях останніх років, а також у більшості офіційних нормативних документів страхування врожаю називають по-різному: і страхуванням сільськогосподарських культур, і страхуванням посівів, і страхуванням сільськогосподарських товаровиробників. Але найчастіше вживають традиційну назву – "страхування врожаю", яке було основним видом сільськогосподарського страхування в епоху монополії Держстраху СРСР. Зі старої назви випливає, що об'єктом страхування є врожай, тобто конкретне майно, яким володіє, користується і розпоряджається сільськогосподарський товаровиробник. При укладанні договору страхування ніякого врожаю ще не існує. Є лише право товаровиробника на нього в майбутньому. І є ризик збитків товаровиробника, якщо реалізуються ризикові обставини (несприятливі погодні умови, захворювання рослин або пошкодження їх комахами або гризунами), що може призвести до ситуації, коли врожай, або не буде отриманий взагалі, або його фактична величина виявиться менше плановою. І те й інше може негативно позначитися на підприємницькому доході сільського трудівника. Тим часом для конкретного майна, яке береться на страхування, важливо позначити дві ознаки: його дійсну вартість (для визначення страхової суми) і місце знаходження цього майна на момент укладення договору страхування. Оскільки виконати ці умови у випадку страхування врожаю як конкретного майна неможливо, майбутній урожай страхують за правилами страхування підприємницького ризику. Для страхування підприємницького ризику об'єктом страхування є збитки, які підприємець міг би понести, якщо б настав страховий випадок. Для сільського товаровиробника потенційні збитки найлегше обчислити за допомогою показника вро-

жайності. Якщо врожайність знижується, зменшується підприємницький дохід, до цих пір страхове відшкодування виплачувалося і виплачується саме за фактом зниження врожайності. Таким чином, всі ознаки сучасного страхування врожаю вказують на те, що насправді страхується не врожай, а ризик збитків підприємницького доходу сільськогосподарського товаровиробника [2, с.58].

Основною метою страхування в рослинницькій галузі є прагнення державних органів за допомогою страхового механізму компенсувати сільськогосподарському товаровиробнику негативні відхилення в показниках фінансової стійкості його підприємства.

Страхові ризики в страхових технологіях захисту сільськогосподарського майна також мають певну специфіку. Як зазначав К. Маркс, процес сільськогосподарського виробництва виступає як процес природи, який направляється людиною [3, с.60], а тому він схильний до дії стихійних сил більшою мірою, ніж виробництво в інших галузях. Для більшості об'єктів майнового страхування основним ризиком знищення є вогонь (пожежа, вибух), але для сільськогосподарського виробництва таким ризиком стають хвороби (для тварин) і несприятливі погодні умови, ризик пошкодження посівів хворобами та шкідниками рослин, що впливають на результативність рослинництва. Слід підкреслити, що сільськогосподарські ризики часто проявляються як ризики аномальні. Наприклад, посуха, повінь. За своїми характеристиками вони можуть відноситися до стихійних лих, оскільки можуть охоплювати відразу велику територію. Пожежа також включається до числа страхових випадків, але вона не займає серед них домінуючого місця. Лише при страхуванні будівель, споруд та обладнання її чільне місце у числі страхових випадків відновлюється. Повний перелік як страхових так і не страхових ризиків наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Ризики, з якими стикається сільськогосподарський виробник*

Страхові ризики	Не страхові ризики
Рослинництво	
Вимерзання, град, злива, буря, ураган, повінь, затоплення посівів, вогонь на пні, зсув, селеві потоки, засуха, знищення шкідниками, загибель від дії притертої льодової кірки, випрівання, пошкодження дикими тваринами, землетрусом, сильні снігопади, похолодання, відлига, морози та ін.	Безгосподарність, недотримання агротехнічних умов, нестача потрібних сортів насіння, непридатність матеріально-технічних засобів, нестача органічних і мінеральних добрив, відсутність спеціалістів у господарствах, фінансових ресурсів, інших нехарактерних для цієї місцевості випадків
Тваринництво	
Загибель, знищення або вимушений забій внаслідок інфекційних хвороб, пожежі, стихійного лиха, удару блискавки, бурі, урагану, бурану, граду, зливи, повені, землетрусу, селевих потоків, нещасного випадку; унаслідок забою у разі боротьби з карантинними хворобами, падіння під рухомий транспортний засіб; унаслідок аварії, крадіжки, дії третіх осіб	Недбалість працівників, переляк унаслідок: нападів диких звірів, диких собак, гризунів, падіння літальних апаратів, що в результаті призводить до сказу, зговір і навмисні протиправні дії працівників та інше, не передбачене умовами договору страхування
Основні засоби, будівлі, споруди	
Пожежа, вибух, повінь, паводок, землетрус, буря, ураган, смерч, злива, град, обвал, селеві потоки, затоплення, аварія комунікаційних мереж, крадіжки, неправомірні дії третіх осіб, падіння літальних апаратів, зіткнення, землетрус, цунамі, тиск снігового шару	Архітектурні помилки, зношення основних засобів, пошкодження, страйк, терористичні акти, зговір з метою наживи, недбалість та ін.
Фінансові й трудові ресурси	
1. Фінансові ризики: • страхування заставленого майна на випадок вогневих ризиків, стихійних явищ, аварії, проникнення води із сусіднього приміщення, неправомірних дій третіх осіб, пограбування та крадіжок 2. Ризики трудових ресурсів: • нещасні випадки на виробництві, тимчасова непрацездатність, смерть, інвалідність та ін.	1. Фінансові ризики: • обман, банкрутство, втрата прибутку через банкрутство банку. Змови керівництва господарства, марнотратство, інноваційні та інші ризики, пов'язані з використанням фінансових ресурсів 2. Ризики трудових ресурсів: • простій виробництва через свята, зловживання працівниками алкоголем, нестача працюючого населення, непрофесіоналізм, злодійство, недбалість

*Розроблено автором.

У рамках страхування ризиків сільськогосподарського виробництва страхові компанії пропонують наступні види страхових послуг: страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; страхування багаторічних насаджень; страхування тварин;

страхування запасів риби, виробленої риблицькими підприємствами; страхування запасів сільськогосподарської продукції; страхування сільськогосподарської техніки та обладнання; страхування будівель (будівлі, споруди, виробничі приміщення).

Серед перерахованих видів сільськогосподарського страхування особливе місце займає страхування врожаю сільськогосподарських культур, так як саме рослинництво займає найбільшу питому вагу у сільськогосподарському виробництві і в більшій мірі, порівняно з іншими галузями, схильне нерегульованим природнокліматичним ризиків. З огляду на особливості та ризикованість виробництва сільськогосподарських культур держава надає підтримку даного виду сільськогосподарського страхування.

У страхуванні тварин є принципова відмінність, що відрізняє її від інших видів майнового страхування, в яких найбільш поширеною є компенсація втрат, зумовлених частковим пошкодженням основних або оборотних фондів. Важливою особливістю страхування є їх обґрунтоване обмеження обсягу страхової відповідальності, тому що обсяг встановлюється не за повною оцінкою об'єкта. Певна частина страхової відповідальності залишається на відповідальності страхувальника, що повинно стимулювати його зацікавленість у збереженні поголів'я тварин. На основі різниці між величинами страхової відповідальності всю сукупність застрахованих тварин розподіляють на три групи: продуктивна худоба, молодняк, племінні й високоцінні тварини. Для третьої групи застосовують більш високий обсяг страхової відповідальності, включаючи падіж тварин від інфекційних захворювань, загибель під час експлуатації, під час пожеж та стихійних лих. Для об'єктів з інших груп властиве страхування за обмеженим страховим випадком [1].

Сільськогосподарське страхування та, зокрема, його найважливіша підгалузь – страхування врожаю, повинно бути спрямоване лише на компенсацію збитків самого сільського трудівника. Страхове відшкодування, яке він може отримати в неврожайний рік, надасть йому можливість вирішити, принаймні, два завдання. По-перше, виконати свої фінансові зобов'язання перед своїми партнерами в тій мірі, в якій ставилося первинне завдання зробити це за рахунок продажу виробленого товару. По-друге, сільський товаровиробник буде в змозі придбати насіннєвий фонд і необхідні матеріально-технічні засоби для наступного року і таким чином не перервати відтворювальний цикл рослинництва.

Іншими словами, страхування, наприклад, сільськогосподарських культур спрямоване на захист не власне врожаю, а на захист фінансового стану підприємця, який його вирощує. Підприємницький ризик селянина чи сільськогосподарського підприємства, пов'язаний з можливістю збитку від зниження врожаю має складати концептуальну основу такого виду страхування.

Проблеми, які виникають на ринку страхування сільськогосподарських ризиків [5]:

1. Страхові тарифи, затверджені постановою занижені. З іншого боку, ті самі тарифи є надто високими для сільськогосподарських виробників. Сільськогосподарські виробники ще не отримують достатніх прибутків та не мають достатніх обсягів оборотних коштів, щоб таке страхування не відображалось негативно на їх фінансовому стані.

2. Демпінгування тарифів, що спричиняє:

- недобросовісну конкуренцію серед страхових організацій;
- загрозу невиконання страховими організаціями взятих на себе зобов'язань.

3. Виконання страховими організаціями взятих на себе зобов'язань та покриття їх активами.

4. Страхування об'єкту застави – формальне страхування.

Страхування врожаю сільськогосподарських культур здійснюється сьогодні, головним чином, у формі страхування застави з метою отримання кредиту.

5. Здійснення страхування сільськогосподарських ризиків в обов'язковій формі не відповідає нормам класичного страхування.

6. Відсутність інформації у потенціального страхувальника. Значна частина сільгоспвиробників не довіряє страховим компаніям, вважаючи, що в разі настання страхового випадку їх шанси отримати відшкодування є незначними.

7. На сьогоднішній день високий ступень ризиків, притаманний страхуванню врожаю, спричиняє складнощі при перестрахованні. В більшості випадків їх перестраховання в Україні неможливе, тому що високий рівень обсягів відповідальності.

8. В Україні відсутня державна стратегія розвитку системи управління агроризиками, немає достовірної статистики по агрострахуванню. Законодавство змінюється хаотично, немає ефективного контролю при виплаті субсидій, підтримки страхування сільськогосподарських тварин, хоча кошти на розвиток тваринництва виділяються великі.

Стратегічні напрямки розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні:

1. Вироблення єдиних узгоджених принципів діяльності страхових організацій України на ринку страхування сільськогосподарських ризиків.

2. Існує потреба та підстави для запровадження державних програм підтримки страхування врожаю, оскільки, як показує міжнародний досвід, без державної підтримки таке страхування є надто дорогим для сільськогосподарських виробників.

3. Тісна співпраця з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, особливо з Міністерством аграрної політики України.

4. Тісна співпраця з Державною комісією регулювання ринків фінансових послуг України.

5. Пропаганда важливості страхування серед суб'єктів підприємницької діяльності (сільгоспвиробників, фермерів).

6. Створення позитивного іміджу страхування.

7. Проект розвитку агрострахування в Україні міжнародної фінансової корпорації сприятиме розвитку страхового захисту сільгоспвиробників [4].

Одним із факторів, який формує стереотип стриманого прийняття суб'єктами сільськогосподарського виробництва страхування є суперечливий характер страхових відносин. Ця суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття (передати максимальний обсяг страхової відповідальності) при оптимальному розмірі страхових платежів (страхової премії). Якщо розмір страхової премії може здатися йому не виправдано великим, то він вимушений буде відмовитись від передачі частини ризиків страховику і зберегти їх у себе. В той же час страховик переслідує зворотні цілі – прийняття мінімальних ризиків (мінімізація обсягів страхової відповідальності) при збереженні максимальних страхових платежів (страхових премій). Отже, існує проблема недооцінки страхувальником фінансової корисності страхових операцій та відсутність критеріїв і показників її визначення, що і потребує подальшого дослідження.

1. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку // Облік і фінанси АПК, 2007. – №5. 2. Економічний довідник аграрника. В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін. / За ред. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. – К.: "Преса України", 2003. – с. 143 3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 26. Ч.П. 4. Філонюк О. Ринок страхування сільськогосподарських ризиків в Україні // <http://forinsurer.com/public/03/06/16/546> 5. <http://forinsurer.com/public/03/06/16/546> – Інтернет-журнал про страхування.